

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 7—10

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште	197
2. М. Сћевацковић: Сложени глаголски облик или сложеница	209
3. Б. Милановић: О облику једног глагола у екавском изговору	225
4. Д-р Павле Ивић: О виду глаголског облика <i>будем</i>	239
5. Ђ. Живановић: О једном вокативу	246
6. Св. Предић: Ипак, <i>quite a non movere</i>	248
7. П. Ивић: О акценту презимена као <i>Илић, Панџелић</i> и сл.	251
8. Ђ. Живановић: Подваљак	255
9. Б. Терзић: Првак „Бољшег театра“	258
10. Драгиша Живковић: О повезивању наставе језика и књижевности у вишим разредима средње школе	261
11. М. С. Лалевић: Обрада субјекта	273
12. Језичке поуке	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наша Реч

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

ОБРАДА СУБЈЕКТА

Обрада субјекта у својој основи не може се одвајати од предиката. Али је немогуће у једној јединици обрадити оба члана. С друге стране, и о једном и о другом се члану стварају појмови у исто време, при обради самог појма реченице и њених основних, главних чланова. Треба да је прво самом наставнику, а потом и ученику, сасвим јасно да су та два основна члана тесно везана до те мере да се не може говорити о једном члану или појму независно и одвојено од другог члана или појма. Јер, при правилној, логичној и природној анализи, која се огледа и у поступности, — ученику ће и најмлађих разреда бити јасно да се вредност, значај, значење и карактер субјекта јавља у вези с предикатом. Као што су узрочно везани међу собом у природи процеса суђења, тако су и својом формом, својим обликом узрочно везани.

Кад узмемо оделито именицу *пас*, јасно је да је то само именовање, именица, име једне животиње, реч. И кад узмемо реч *лајаши*, јасно је да је то само реч која казује дејство, акцију, радњу, да је то само глагол, реч. Али ту немамо ни субјекта ни предиката, јер нема везе тих двају појмова, нема суђења. Да од те две речи направимо реченицу, треба претпоставити *пса* у лајању, који лаје, дакле животињу која нешто ради, па ћемо из природног *процеса* који је у вези с псом имати *израз* који зовемо реченицом *Пас лаје* и која има основне елементе неопходне реченици и везу тих појмова, суђење, које зовемо субјекат и предикат. Они условљавају реченицу. Ово, опет, не значи, да нема места да ученицима објаснимо какав претпостављени облик реченице који можемо узети као *Пас лајаши*. И ту, у таквој вези, ма колико нам то сад изгледало неприродно и неправилно, и у томе сад, и тек сад, имамо ипак неку везу та два члана ма и у тако још неразвијеној, неусклађеној

форми реченице. Детету треба објаснити да је постојало време кад није било промене речи, кад су речи само својим номиналним, називним обликом означавале само један појам, један садржај, једну вредност, особину, стање, однос и сл. Кад се изражајна способност друштва или једне групе која се служи једним језиком или једним начином изражавања развила, разумљиво је да се с развитком општег стања те јединице развијао и развио до извесног ступња и језик, па смо почели мењати речи да би се што потпуније изразили различни односи, различне околности и различни услови тих збивања, радњи, стања.

Посматрајмо сад пример: *Милан копа*. — Ту имамо већ формирану реченицу. Субјекат *Милан* је у истом облику који се може претпостављати и у дофлексивно време, кад није било промене речи. Значи, — овде имамо номинални облик, називни облик. Он је био и остао назив, именовање, а назван је стога и номинативом, обликом именовања. *Милан* је и као одређени појам и као члан реченице исто: један је облик. Али оделито узета, та именица је само именовање, номинатив, о њему се не суди, он још није члан реченице. Тек у вези *Милан копа* имамо везу која је изражена, изречена реченицом, везом двају појмова, субјекта и предиката. У тој реченици *Милан* већ није само уопште именовање него је *именовање радника*, онога који копа. То је, дакле, *субјекатш*, *име радника*.

Ако бисмо претпоставили облик реченице дофлексивног времена, имали бисмо: *Милан копаши*. Упоредимо *копаши* у тој вези и оделито *копаши*, самостално узето. Видимо да *копаши* у вези *Милан копаши* има значење предиката, израз је о субјекту *Милан*. Видимо, дакле, да ни *копаши* није у истој служби и исте вредности у оба случаја, самостално узето и у реченици. Кад је том везом или том реченицом требало одредити, рецимо, Миланово копање у различна времена, та реч којом се изриче радња, дејство, деловање морала је добити различне облике за обележавање времена. Исто тако, ако се та радња везивала за самога говорника, за говорно лице, односно за саговорника или за лице које не узима учешћа у говору (III лице), настала је потреба и за диференцирањем облика лица. Тако смо, дакле, добили облик лица,

па облик времена и сл. Развијање је облика ишло и даље: род, број, начин и сл.

Али ако посматрамо однос чланова претпостављене реченице *Милан копаши*, односно данашњег облика *Милан копа*, запазићемо да је именица *Милан* тек у тој вези субјекат, јер казује именовање радника. Исто тако, глагол *копаши* је тек у тој вези предикат исто као и у вези *Милан копа* што је облик *копа*. — Дете лако запажа тесну везу радника и радње, онога што дејствује, дѣла и самога дејства, деловања. Оно запажа да радње, дејства, стања, деловања, збивања не може бити без онога што изводи то дејство, с ким је у вези то стање и сл. Не може бити деловања без делатеља, радње без радника, стања без онога ко је (или: што је) у том стању и сл. Нема, дакле, предиката без субјекта, јер нема радње без радника. Глагол постаје предикатом тек кад именица не означава само именовање лица или предмета него кад именује радника, онога који производи оно што се изриче глаголом, сад већ предикатом. У томе се огледа та тесна веза ових чланова реченице. Именица је, дакле, већ самим тиме предодређена да именујући лице или предмет, дакле одређен садржај, појам, исто тако именује и радника, делатеља. Већ ту видимо њихову тесну везу, узајамну условљеност. Глагол постаје предикатом у вези с именицом која је постала субјектом. У тој се вези слика збивање, радња, дејство, стање из природе, из природних односа у животу. Тако именица постаје не само именовање предмета него и именовање радника, тј. субјекта у реченици, а глагол постаје изразом дејства, стања, збивања, радње која потиче од радника, која је у самом раднику, коју сам радник производи или се јавља с њим, тј. постаје предикатом.

Ученици треба из таквог поступка у објашњавању да запазе да су именице и глаголи основни фонд језика, основни елементи изражавања, говора. Вештим указивањем и анализом различних одабраних реченица подесних за то они успевају да сазнају да се реченица може изразити и само тим двома категоријама речи, именицама и глаголима. Како одабрати примере? — Треба узети реченице у којима ће сем субјекта и предиката, који су изражени именицом и глаголом, бити и

других додатака изражених различним облицима именица и глагола. Треба, рецимо, узети примере: Милан копа — Милан копа мотиком — Милан копа мотиком башту — Милан копа зором мотиком башту и сл.; Павле сече — Дрвосеча Павле сече — Дрвосеча Павле сече стабло — Дрвосеча Павле сече секиром стабло — Дрвосеча Павле зором сече секиром стабло и сл.; Милица шије — Другарица Милица шије певајући — Другарица Милица дању шије певајући песму и сл.; Марковић забавља децу — Учитељ Марковић забавља децу — Учитељ Марковић свршивши посао забавља децу — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе забавља децу — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе забавља децу шумом, пољаном, ливадом, — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући забавља децу шумом, пољаном, ливадом — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме забавља децу шумом, пољаном, ливадом — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме јутром, вечером забавља децу шумом, пољаном, ливадом — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме Срба, Хрвата, Словенаца јутром, вечером забавља децу шумом, пољаном, ливадом — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме Срба, Хрвата, Словенаца јутром, вечером забавља децу пријатеља јутром шумом, пољаном, ливадом — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме Срба, Хрвата, Словенаца јутром, вечером забавља децу пријатеља шумом, пољаном, ливадом Србије и сл. — Како се види, овде су примери каткад натегнути, тражени, комбиновани тако намерно да се узму само именице и глаголи. Ништа не смета што имамо од именица и такве облике који делимично или у свему преузимају функцију прилога. Ученици ће прикладним објашњењем наставниковим сазнати да је тако одиста и настајало прилошко значење многих облика падежних. Они ће и овде увидети како се из фонда једне категорије речи лако преливају у фонд друге категорије. И то све бива кроз функцију речи. Наставник се може само узгредно на томе задржати, остављајући то за посебну лекцију кад ће се обрађивати прелаз из једне категорије у другу. Иако овде имамо каткад

натегнуте примере, и то се може узети као повод да се ученицима објасни да је и баш из тих разлога и настала потреба за другим речима, за помоћним речима, којим ће се изграђивати реченица и изрицати суђење што потпуније и што еластичније, прикладније и дотераније: да не буде оне натрпаности једноликих облика исте врсте речи (инструментала, генитива, глаголских прилога и сл.). Разноврсност и богатство израза и огледа се у томе да се нађу најподесније речи и да се те речи, уколико су променљиве, употребе у одговарајућим облицима који најприродније и најприкладније изражавају оно што се жели изрећи, а да се потом употребе и друге помоћне речи којима ће се што потпуније и што тачније определити и све оно што се није могло изразити само променљивим речима.

Разуме се, наставник ће према узрасту ученика употребљавати одговарајуће примере — који ће бити најједноставнији да се постигне оно што се жели: сазнање да је то веза речи ради постизања потпуног изражавања садржаја који жели говорно лице да саопшти свом саговорнику.

Већ из наведених (или сличних, и бољих, подеснијих) примера ученик сазнаје да се у реченици све усмерава, да све стреми субјекту и предикату, основним, главним члановима реченице, њиховој вези, јединству, суђењу. Свим се другим наведеним одредбама, различним облицима глаголским и именичким, већ овде објашњава или име радника, или сама радња, субјекат односно предикат, или суђење. А како су они нераздвојно везани, јер су то што су, дакле: субјекат и предикат, тек у вези једно с другим, то ће бити јасно да ће се и сви други чланови реченице, додаци, усмеравати према том неразлучном јединству субјекта и предиката, реченици. Јер, види се да субјекат и предикат чине јединство већ као веза, а да је све друго додатак, одредба те везе, тога јединства.

Може се овде споменути, дакле, јединство субјекта и предиката у реченици, али ће детаљнија обрада те саме везе бити на посебном часу, у посебној јединици. Ученик ће осетити с малко напора да јединство субјекта и предиката постоји и још пре него је реченица изречена, изражена речима. Оно што нам је у свести пре него смо изрекли мисао, то је једин-

ствено, неodelито, неodelјено: једно, субјекат и предикат у једноме. Тек кад тај садржај изразимо, имамо оделите чланове — субјекат и предикат, који су и такви, тако издвојени као речи, опет исто тако тесно везани један с другим да се не могу одвајати а да и даље остану субјекат и предикат. Наведимо примере: Пас лаје, Коњ трчи, Дан је ведар, Ја сам уморан, Она је весела и сл. — Зар се може издвојити лајање од пса, трчање од коња, ведрина од дана, уморност од мене, веселост од ње и сл.? — Не може: то је једно, заједно. Не постоји лајања одвојено од пса, трчања од коња, ведрина од дана и сл. Ту свуда имамо пса у лајању, пса „лајућег“, коња у трчању, „трчећег“, ведар дан, ја уморан, она весела и сл. Само, свуда је веза изречена тако да је она израз суђења у тренутку самог изражавања, говора, а не само веза као синтагма, као веза која је као таква дата отпре. Упоредити: *штар човек: Човек је штар; хладан дан: Дан је хладан* и сл. У првом случају имамо синтагме, у другом — реченице. И није то реченица само стога што формално има глаголски облик *је* и сл., него стога што је то израз настао у тренутку говора, суђење је изречено онда кад је изговорено, те је тада и настала реченица, док су синтагме и њихов садржај у свести говорног лица биле или могле бити отпре, пре изражавања, пре изрицања, пре и формалног склапања реченице, и то стога што су и та два појма, садржаја која чине синтагму у тој вези отпре, као једно.

Из досадашњег се разлагања може запазити да се истиче реченица од два члана, двочлана реченица. Треба развити и утврдити свест о томе да је реченица увек састављена од два члана. Само, ти чланови не морају увек бити и изражени. Може се једним чланом изразити читав садржај реченице. То може бити субјекат, предикат, какав додатак. — Како то бива? — Зависи од ситуације. У одређеној ситуацији је сам субјекат довољан да изрази садржај читаве везе, суђења, реченице. Исто тако и сам предикат. Потом — и објекат, као и други додаци. То се обрађује опет као и увек — на примерима. Узимамо у претрес одређену ситуацију: говоре два лица. Једно пита: *Ко је шо куцнуо?* — Друго одговара: *Павле*. Ту се према првој упитној реченици одговара самим субјектом:

Павле. Мисли се: *Павле је куцнуо*. — Зашто није казан и предикат? — Зато што се претпоставља, схвата, разуме — казан је у питању, у претходној реченици. И сад — овде је непотребан, подразумева се, јасна је веза и садржај реченице. Ту је, дакле, реченица само: *Павле*. Предикат се подразумева, обухваћен је у тој ситуацији субјектом. — Исто је тако и с предикатом. Једно лице пита: *Шта ради Павле?* — Друго одговара: *Чита*. — Ту је самим предикатом изречен и субјекат, он је био означен и личним наставком *-ш* (наставак за III лице једине), али је тај наставак изгубљен, отпао (а сачуван је само у помоћном глаголу јесам — *јесш!*). Ту, како видимо, спомињемо и друге ствари које нису у непосредној вези с методском јединицом, додирујемо оно што је у вези по предмету материје језичке. Сад то надовезујемо на лични наставак за I и II лице презента: *-м*, *-ш*, у којима се и обележава лице-радник, субјекат. Тако је и у другим случајевима.

Узимамо чак и такве случајеве где је садржај читаве реченице кондензован, садржан и у којем другом, споредном члану реченице. Али опет претпостављајући одређену ситуацију у којој ће такав израз и таква реченица бити у облику који који је сам за себе јасан. — Једно лице пита. Субјекат и предикат су познати и њему као говорном лицу и саговорнику као другом лицу. То је: *Милан чита*. Али је говорном лицу непознат објекат читања: зна и радника и радњу, они су изречени наведеном реченицом. Сад треба знати и објекат читања. Пита се: *Шта чита Милан?* — *Роман*. — Ту је *роман* објекат — акузатив, на њему се реализује радња читања. Сад је тежиште читаве реченице, садржаја реченичког на самом објекту, а не више ни на субјекту ни на предикату, не ни на раднику ни на самој радњи него на објекту на коме се реализује радња. Стога се за објекат и пита. Сад је опет све јасно: субјекат и предикат су јасни из констатације која је истакнута у питању, питањем *Шта чита Милан?* Нов је само објекат, и то је *роман*. Ту је опет читава реченица с главним члановима казаним у питању, у претходној реченици. Реченица казана самим објектом претпоставља и главне чланове који се могу увести јер су познати из предње реченице: *Роман* — Милан чита роман.

Тако се поступа и с другим случајевима: *Где си била? — У вршу.* — То је опет додатак предикату, прилошка одредба за место, али су и субјекат и предикат обухваћени тим додатком предикату, претпостављају се, познати су из предње реченице, из питања, дакле; Ја сам била у врту. — Сад је већ лако схватити да и у таквом самом додатку, одредби, имамо читаву реченицу. Само што главни чланови нису и формално изречени у њој самој него се лако реконструишу, установљавају, наново уводе у реченицу.

Посебно је питање одређивање субјекта у тзв. бесубјектним реченицама. — Ако су ученици схватили, свесно овладали сазнањем да нема радње ни дејства без радника, јасно ће бити да ће и за те бесубјектне реченице морати одредити или претпоставити радника, произвођача радње, дејства, стања и сл. Ево прилике да се уз објашњавање о субјекту и само привидној бесубјектности у реченици *Грми, Свиће, Јушри се* и сл. проговори и о старим временима кад је народ из свог незнања и непросвећености све што му је било непознато, па отуд непојамно, везивао за фиктивне, замишљене, претпостављене, натприродне силе. Али ће у исто време сазнати да су природни, материјални услови који производе различне појаве и у природи. Увидеће да ту није никаква натприродна него баш природна сила, законитост у природи која условљава природне појаве. А што та сила није и речју обележена, означена, него се само претпоставља, то ће бити јасно кад се опрезно и еластично објасни да је према негдашњем: Бог грми, Бог пушта кишу, Бог ствара севање и сл. настало доцније изостављање његова имена из страха, из бојазни, из сујеверја, табу, па је остало само *Грми, Сева, Свиће* и сл., што се везало особито за природне појаве. — У старијим разредима, особито у онима где се учи латински, може се развити и према латинском *Deus tonat*: Бог грми, *Deus pluit*: Бог дажди и сл., које је исто што и код нас, а после сведено на сам глагол, на саму радњу, процес, збивање, јер се у свим тим случајевима претпоставља и радник. — Сад се установљава да уствари и нема бесубјектних реченица, него тако зовемо оне реченице које немају *формално изреченог субјекта*. Треба, потом, утврдити разлику између

реченица с *изостављеним* субјектом и тзв. *бесубјектних* реченица (пр. Пишем, Чита — Грми, Свиће). У реченицама с *изостављеним* субјектом субјекат је сакривен, али га можемо открити, вратити у реченицу; а у тзв. *бесубјектним* ми га формално не можемо одредити него га претпостављамо да је он у самом процесу онога што се изриче предикатом такве реченице.

Али у обради субјекта не треба сметнути с ума и субјекат изражен синтагмом. Јединство субјекта, његова садржаја је увек у реченици без обзира како је он изражен — једном речју, двома речима, читавим низом, скупом речи. То је све субјекатска синтаagma. Све речи које чине јединство појмовно, садржајно, уствари су исто као кад би се тај садржај могао изразити једном речју. Речи чине по томе једно цело у садржају, у предмету. Кад кажемо *слепо око*, то је један појам изражен двома речима. Кад кажемо *лакашна коса*, и то је један појам јер је један предмет. И у једном и у другом случају имамо не ма какво и ма које *око* него само *слепо око*, *слепоочница*, односно не ма коју и ма какву *коса* него само *лакашну коса*, *лакашњачу*. Запажамо да *слепо око* значи исто што и *слепоочница*, а *лакашна коса* што и *лакашњача*. Тога у нашем језику има доста. — Сад можемо те синтагме или те сложенице узети у функцији субјекта: *Слепо око* је чисто, прљаво, узано и сл.; *Лакашна коса* је порозна, дугачка и сл. Можемо рећи и: *Слепоочница* је чиста, *Лакашњача* је порозна. — Ништа се није изменило у садржају реченице. Промена је само у облику субјекта: он је једном изречен синтагмом, другипут — сложеницом. Лако ће и ученици најмлађих разреда запазити да нису исте по садржају, а ни по облику, реченице: *Око* је чисто и *Слепо око* је чисто, али исто ће тако запазити да је исто: *Слепо око* је чисто и *Слепоочница* је чиста. Тако и: *Коса* је дугачка — *Лакашна коса* је дугачка — *Лакашњача* је дугачка и сл.

Сад ћемо само навести више примера субјеката изречених синтагмама. Наставник према њима ствара и сам, тражи подесније за одређену прилику и узраст ученика. Пр.: *Председник Српске академије наука* говори; *Заменик разредног старешине* чита; *Заменик председника Извршног одбора* до-

лази; *Управник* *Огледне станице* пише; *Чланови Друштва за проучавање народног блага* су отпутовали; *Помоћник управника Института за проучавање рака* ће доћи; и сл. Свуда имамо синтагме. Ако сад те субјекатске синтагме узмемо посебно, издвојено из реченице и извршимо анализу онога што је у њима основно, што је управно, главно, запазићемо да је то оно што је *носилац субјекатског садржаја* и да је казано обликом субјекта, тј. номинативом. Тако имамо: претседник Српске академије наука — *претседник* је номинатив, падеж субјекта, управна реч у синтагми, а све друго је одредбеница, додатак, оно што објашњава управну, главну реч у синтагми — Српске академије наука. Тако је и у другим случајевима: *заменик* — разредног старешине, *чланови* — Друштва за проучавање народног блага, *помоћник* — управника Института за проучавање рака и сл. — Свуда је јединство субјекта одређено, опредељено. У тој целој синтагми је јединствен садржај, а у њему је у основи оно што је казано номинативом, јер је то падеж субјекта. Ниуколико се не мења ствар што можемо у тим синтагама одређивати оно што је основно, а потом и оно што је одредбено, дакле у служби атрибутској, као атрибут, одредба, додатак.

И све друго што иступи у реченици као основно, као онај елеменат о коме се суди, о коме се изриче суђење, што је у темељу, у основи реченице, — и све је друго тако узето уствари субјекат. Узмимо реченицу: *Писаши* је глагол. Ту се суди, закључује о садржају речи *писаши*. То је инфинитив, — у старијим се разредима то лепо може објаснити: то је глаголска именица која је изгубила промену, а значи исто што и друге глаголске именице: читати — читање, писати — писање и сл. (Уп. *Чишати* је потребно — *Чишање* је потребно; *Певаши* је пријатно — *Певање* је пријатно и сл.). Како је то инфинитив, дакле независна, самостална реч, тј. именовање глаголске радње, то је овде субјекат, јер се о њему нешто изриче везом која је овде у облику реченице. — Или узимамо реченицу: *Пишем* је лични глаголски облик. — Ту се говори о речи, облику њеном *пишем*: за њу се установљава да је лични облик. Основ је те реченице баш то *пишем*. То је субјекат. — Ади, рећи ће вам дете: — то је глагол. — Да, то

је глагол, али је то оно о чему судимо, о чему смо склопили реченицу као потпун израз, потпуно суђење, закључивање. — Ту је, дакле, субјекат *пишем*. И даље: У је самогласник, У је предлог, У је први слог речи улица. Свуда је ту у субјекат. Само у свакој реченици има тај субјекат различне вредности, али исту функцију. — Такође анализујемо реченице: *Субошом* је именица; *Субошом* је падеж; *Субошом* је реч... — Свуда је *субошом* субјекат; о томе облику, о тој речи и сл. ми овде судимо, закључујемо, изричемо реченицу.

Како се из овога види, све о чему се суди, о чему се изриче суђење, о чему се изводи реченица — све је то субјекат. — На овај смо начин извели одељење из формалистичког тумачења да је субјекат само номинатив, само именица и сл. Али, особито у старијим разредима, ученици почињу лакше, спорије или брже, схватати да и у свим тима случајевима кад је субјекат изречен ма којом другом речју сем именице или именичке заменице у номинативу, уствари увек имамо субјекат у облику који одговара нормалном облику који је предодређен да буде субјекат, тј. у номинативу. У старијим разредима већ можемо успети да објаснимо да је у горњим реченицама и *пишем*, и у, и *субошом* третирано као субјекат, па отуд и као облик који је нормалан, обичан за субјекат — *номинатив*. Јасно је да се у таквим случајевима у свести ученичкој не одваја лако глаголски облик и преноси у номинатив или облик инструментала у облик номинатива, али се може указивати и другим аналогијама на ту црту. Узима се тачка и забележи на табли: . је тачка. Овај је знак сад субјекат, а субјекат је у номинативу, па дакле и тај цртеж, та шара, тај знак овде се третира као номинативски облик. Или узимамо цртеж пећи, табле, листа. Нацртамо пећ и за цртежом наставимо реченицу: ... (цртеж пећи, куће и сл.)... је пећ, кућа и сл. Сад је сам цртеж субјекат, оно што је основно, што је темељ реченице, израза суђења. — Из таквих се примера уснеда лакше прећи на случајеве који су само наоко контрадикторни: *Коњем* је именица, где је *коњем* додуше именица у инструменталу, али се овде третира као номинални облик за ту реченицу, у тој реченици: ту се говори о том облику, о њему се суди, он се узима као основ реченице,

дакле као номинални, номинатив. Тако ће бити и кад кажемо: *Коњем* је инструментал, где изразом „је инструментал“ опредељујемо оно што је основ суђења, реченице, дакле — овде је субјекат, а субјекат као основ реченице је у номинативу. Иако је, дакле, овде тај облик у инструменталу, он се овде третира као номинални облик о коме се суди, као што смо пре судили о оном пртежу, или о инфинитиву, или о гласу, о слогу и сл.

Природно је што овде треба обухватити и оне случајеве кад је и читава реченица субјекат другој реченици. У томе, рекло би се, као да има парадоксалнога. Али није тако. Кад кажемо: *Ко рано рани* две среће граби, — запажамо да је то сложена реченица: *Ко рано рани* — две среће граби. Ако посматрамо њихов однос, запажамо да је главна „две среће граби“. — Ко две среће граби? — *Ко рано рани*. — Дакле, субјекат је „ко рано рани“, тј. *раноранилац*: *Раноранилац* две среће граби. Јасно је из овога да је *раноранилац* исто што и „ко рано рани“, „који рано рани“ и сл. Како видимо, подређена је односна реченица овде субјекат својој главној реченици. Такви су и примери: *Ко другоме јаму која* сам у њу пада; *Десило се* да и он погоди (Шта се десило? — Да и он погоди.); На улазу је писало: *За отаџбину се радо умире* (Шта је писало на улазу? — За отаџбину се радо умире.) и сл.

Треба обрадити и логички субјекат. — Јасно је да је граматички субјекат већ одређен и граматичким обликом — номинативом. Али то не значи да он није и по логици, логички субјекат. Сваки је граматички субјекат нормално и логички. Од овога отступају случајеви укрштања логичког и граматичког субјекта и објекта. О томе се може говорити или уз субјекат или уз објекат. Ми ћемо и о томе овде говорити иза логичког субјекта. — Узимамо примере реченица: *Неста блага*, *неста пријатеља*; *Још има великих јунака*; *Да има брашна* као што нема *масла*... — Покушавамо да по досадашњем установимо шта је субјекат. Запажамо да нема номинатива, формалног, граматичког субјекта. Али исто тако запажамо да је у првој сложеној реченици суђење о *блугу* и о *пријатељу*, у другој о *великим јунацима*, у трећој о *брашну* и *маслу*... Стога је јасно да су то субјекти. Ми можемо те

реченице и прерушити, преформирати у реченице с граматичким субјектом у номинативу. Именице *блага*, *пријатеља*, *великих јунака*, *брашна*, *масла* су у генитиву. Овде смо по логици, тј. по смислу, установили да је субјекат тих реченица казан тим генитивима. Али све те генитиве можемо пренети у облик граматичког субјекта — номинатив, а да се смисао не измени: Неста *благо*, нестане *пријатељ* (одн. пријатељи, множина); Још постоје *велики јунаци*; Да постоји *брашно* као што не постоји *масло*... Сад имамо субјекте у номинативу, и то су граматички субјекти, док је онај у генитиву био по смислу, логички субјекат.

Наводимо примере логичког субјекта у дативу: Жао *ми* је, *Њему* се спава, *Милану* се једе. Анализујемо чланове реченице: основно је оно о чему се овде суди — *ми*, *њему*, *Милану*. То је датив. Дакле — логички субјекат. Узимамо те облике и преносимо их у номинатив: *Ја* жалим, *Он* би спавао, *Милан* би јео. Смисао се није изменио, али се облик променио. Сад имамо граматичке субјекте.

И у примерима: *Девојку* је било стид, *Мене* је срам, логички су субјекти *девојку*, *мене*. О њима се овде суди, они су у основи реченице. То је акузатив. Дакле — логички субјекат. И овде преносимо садржај у нов облик у коме ће субјекат бити у граматичкој форми која је за граматички субјекат: *Девојка* се стидела, *Ја* се срашим. Смисао је исти. само што једанпут имамо субјекат у акузативу, и то је логички субјекат, другипут у номинативу, и то је граматички субјекат.

Али има и формалног укрштања између граматичког и логичког субјекта. То ће показати ученицима колико у језику има гипкости, тананости, прелива. Наводимо примере: *Мука ми* је, *Жеља нам* је, *Боли ме глава*. Све те примере можемо довести у облик са граматичким субјектом у номинативу. Али запажамо да ту одиста већ и имамо граматичке субјекте у номинативу: *мука*, *жеља*, *глава*. Исто тако запажамо да је ипак у тим реченицама субјекат по смислу, по унутрашњем односу *ми*, *нам*, *ме*; дакле — логички субјекти. Свуда се у тим реченицама суђење односи на значење тих речи, али је формални субјекат казан именицама *мука*, *жеља*, *глава*. А то су

номинативи, дакле — граматички субјекти. Ми такве реченице и не преносимо у други облик, само запажамо да је једно граматички, друго логички субјекат. И то у истој реченици.

Исто се тако укрштају и субјекат и објекат. — Наводимо примере и анализујемо их: *Књига* је прочитана од *другова*; *Ученици* су испитани од *наставника* и сл. Ако питамо ко врши радње тих реченица, запазићемо да у првој реченици читање врше *другови*, у другој реченици испитивање врше *наставници*. Према томе, то су стварни радници, дакле — субјекти: *другова*, *наставника* (генитив множине). Али је формално у тим реченицама субјекат казан облицима номинатива *књига*, *ученици*. То је формални, граматички облик субјекта, а стварни је, истински, логички субјекат — *другова*, *наставника*. Сад запажамо: оно што је граматички субјекат, то је логички објекат. Ту је потпуно укрштање онога што је логичко с оним што је граматичко: садржај с обликом.

На овим и сличним примера ученици стичу више слободе и самостално могу понирати у садржај реченице. Они тако могу сами покушавати да продиру у финесе израза и прелива у значењима. На тај се начин све више увиђа да форма и садржај иду заједно, али и да се не морају у свим односима поклапати: форма је утврђена, устаљена, смисао је еластичан, не може се увек свести на утврђене шаблоне и калупе. А то особито важи за реченицу и за њене чланове. Никакве крутости не сме бити. Свуда треба трагати за оним што је основно, што је главно, од чега потиче оно што служи као управни члан, што се тумачи, чије се околности износе у реченици као вези, суђењу.

М: С. Лалевић